

УДК 94:271.2

Олег Огірко

*Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького***УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА ТА НАЦІОНАЛІЗМ**

В статті розглядаються проблеми Української Греко-Католицької Церкви в ХХ столітті, що пов'язані з національними питаннями українців. Вказана роль митрополита Андрія Шептицького, Перемиського єпископа Йосафата Коциловського та Станіславівського єпископа Григорія Хомишина у вирішенні цих проблем.

Ключові слова: Церква, народ, націоналізм, Андрей Шептицький, Йосафат Коциловський, Григорій Хомишин.

В житті кожного народу релігія, Церква завжди відігравали важливу роль. Вони в'язали його в єдине ціле, творили моральну силу для розвитку держави та формування національного характеру, великою мірою сприяли формуванню духовного світу людини, її національної свідомості та національної ідентичності, незалежно від релігійної, етнічної і політичної приналежності, забезпечували єдність нашого суспільства, нації, держави, ідейну та духовну єдність усіх сфер життя – політичної, державної, економічної, освітньо-виховної та інших.

Релігія та Церква формують «корені духовності», засади доленосного національно-державницького патріотизму, виховують в людей відданість і повагу до власної національної демократичної держави, готовність і вміння працювати і займатися українською національною державотворчою діяльністю, плекають український дух, допомагають визначити своє ставлення до головних політичних, соціальних, економічних та культурних проблем життя України, є виразниками інтересів української нації, поважають її національну пам'ять.

Саме момент внутрішньоморального змісту християнської релігії і його інтенція (внутрішня спрямованість) в концепції інтегрального націоналізму має сьогодні актуальне і загальнонаціональне значення.

Радянська пропаганда докладала максимум зусиль, щоб переконати широкий загал у тому, що українська державницька ідея була знищена у 40-х роках ХХ століття, а українці відмовились від самостійницьких домагань. Проте діяльність націоналістичного руху не лише заперечила висновки радянської історіографії, а й одночасно переконливо ілюструє нездоланність потягу нації до суверенності. ОУН і націоналістичний рух стали незаперечним свідченням невмирущості національної ідеї та готовності українського народу зі зброєю в руках відстоювати ідеал національної самостійності.

Ідеал української людини сформований на національному і християнському ідеалі, який спирається на Святе Письмо. Зауважмо, що релігійність була осердям українського ідеалу людини впродовж усієї нашої

історії. Як стверджує о. А. Г. Великий, ЧСВВ: «Українська Церква, будучи довгі століття єдиним носієм національного проводу в періоди займанщини, мусить бути уважана також одним з головних рушіїв української історії взагалі» [1, с. 33]. Отже, релігійне виховання спричиняє збереження нашої духовної самобутності, національної ідентичності.

Боротьба за справжню українську державу – це боротьба за життя українського народу, нації. Змінити ситуацію на краще в Україні може тільки організована, активна праця кожного українця над відродженням національно-державницької свідомості молодого покоління. Церква в житті українського народу завжди відігравала організуючу, інтегруючу, націотворчу роль. Протягом багатьох років Церква та ідеологія українського націоналізму були головною мішенню усієї ідеологічно-пропагандивної машини колишнього радянського тоталітарного режиму. З різних боків докладалися неймовірні зусилля, щоб нав'язати українському суспільству ідеологічні концепції, метою яких було не допустити формування національної української держави політичну і суспільну основу якої б становила титульна українська нація, як справжній господар на своїй споконвічній землі. Українська Церква завжди була носієм визначальних цінностей, без яких нація не може існувати навіть тоді, коли створить свою державу. Церква завжди зверталася до «духу» української нації, пробуджувала його, боролась разом з народом за його національне визволення, повернення йому своєї землі і прав.

Щоб глибше збагнути порушену проблему, насамперед пояснимо, що таке Церква? Церква – це таїнство. «Еклезія» – так по грецькому звучить українське слово Церква (походить воно від дієслова «скликати» й означало дві тисячі років тому у греко-римському суспільстві офіційні і правомочні збори громадян для вирішення важливих громадських справ, для суверенного волевиявлення) – це братерське духовне сопричастя, а також і видима інституція (товариство всіх вірних у всьому світі), заснована Ісусом Христом, щоб продовжувати Його апостольську і Спасительну діяльність між народами, як Він повелів Апостолам перед Своїм Вознесінням: «Ідіть, отже і зробіть учнями всі народи: хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа, навчаючи їх берегти все, що Я вам заповідав. Отож Я з вами по всі дні аж до кінця віку» (Мт. 28. 19-20). Єство Церкви просякло цим Христовим посланням. Він її уповноважив силою своїх слів, і це післання Церкви Ісусом Христом є для неї фундаментальним і настановчим імперативом. Тут уже йде мова про вселенську Церкву, яка охоплює всі народи.

Церква не є місцем, де кожен перебуває окремо і самотійно здобуває спасіння. Вона також не є засобом індивідуального освячення. Церква – це вибраний народ, спільнота людей, якій Бог дарує спасіння. Тож і людина є не тільки індивідом, окремим представником людства. Людина, а отже, кожен з нас, це – особа, покликана до спілкування з іншими, до обміну та єдності з ними, – до сопричастя з іншими людьми та Особами Пресвятої Тройці. Ми стаємо людьми тоді, коли спілкуємося і даруємо себе одне одному.

Отже, Церква – це спільнота учнів Ісуса Христа і дітей Божих, збори народу Божого, вибраного і покликаного на служіння Всевишньому. Вона – більша від релігійного братства, ширша від спілки однодумців, повніша від духовного суспільства. Церква – це спільнота людей, які покликані довершити справу і виконати заповіді Ісуса Христа. Спільноту своїх послідовників Ісус Христос назвав «своєю Церквою».

Церква є там, де є християни і священники. Церкву також називають Матір'ю християн, бо вона під час святого хрещення дає душі справжнє життя – освячуючи ласку, яка дає людині право до неба і як духовна матір, виховує своїх вірних. «Хто не має Церкви за матір, той не може мати Бога за батька» (св. Кипріянін). Вона поширює Христове вчення за допомогою проповідей, пастирських листів і навчання релігії, уділяє встановлені Христом засоби – за допомогою жертви Святої Літургії, Святих Тайн, благословення, освячення і відправи Богослужінь та керує членами Церкви, видаючи церковні заповіді, заборони, застосовуючи покарання за великі провини (позбавлення членства в церковній спільноті).

Церквою керує Ісус Христос з неба через Святого Духа, тому називаємо Його Главою Церкви.

У Церкві розрізняємо два стани: духовний і світський. Церква учительська (єпископи) і Церква слухаюча (миряни) повинні спілкуватися у дусі братерської любові та в ньому проводити діалог з Ісусом Христом. Цей діалог повинен відбуватися як за посередництвом Святої Літургії і приватних молитов, так і обов'язкових діл милосердя.

Однак у Церкві є завжди присутня небезпека тяжіння людської природи до зловживання, свідомого або несвідомого бажання домінувати над Божими прерогативами, що доволі часто спокушає одних і зумовлює розгублення серед інших. Цей недолік можна і треба долати незламністю живої віри. Господь чітко визначив межу «слабкості» Церкви, яка в екстремальних обставинах завжди проявляє силу своєї непохитності і нездоланності. Такі харизми, як непомильність і незнищимість супроводжуватимуть Церкву аж до другого приходу Ісуса Христа.

Церква є ієрархічною установою. Звідси і впливає порядок підпорядкованості мирян – духовенству.

На початку заснування Церкву очолював обраний Ісусом Христом апостольський збір під проводом Первоверховного апостола Петра, після них – єпископи (буквально «охоронці», «наглядачі») та їх наслідники. Наслідник апостола Петра – Папа Римський – є видимим Главою Католицької Церкви, далі ідуть патріархи, митрополити, архієпископи та єпископи, і найменшу адміністративну одиницю Церкви становлять парафії [6].

Церква є незалежна від держави (Ісус Христос передав свій учительський і пастирський уряди тільки Апостолам і їх наслідникам, а не світським керівникам), а держава від Церкви. Проте між ними повинно існувати взаєморозуміння і згода, адже Церква суттєво допомагає державі:

навчає послуху щодо світської влади, запобігає злочинам, спонукає до добрих і високоморальних вчинків, об'єднує народи, засновує добродійні заклади, опікується хворими, самотніми, звільненими з в'язниць, дітьми, які залишилися без батьків. Вона завжди дбала про розвиток освіти і культури, засновувала наукові заклади, священикам і монахам належить багато винаходів.

Церква має свої загальні риси згідно із Символом віри: одна, свята соборна, апостольська. Популярні ознаки Церкви: вшанування Пресвятої Богородиці, першість наслідника св. апостола Петра, прийняття Пресвятої Євхаристії та Тайни Сповіді [7].

Щодо УГКЦ деколи вживається термін «Київська Церква», бо західна Церква має означення від міста Риму, як і наша від матері городів Руси-України. Корені її сягають руського тьмутороканського архієпископства та перемиського владитства, які випередили офіційне хрещення Руси-України в 988 році. Київська Церква переживала різні утиски та незгоди аж до наших днів однак збереглася тільки в західній частині, що повернулася до Апостольського Престолу 1596 р. у Бресті. Де торжествувала Берестейська унія, там залишилися непорушними правові основи українського християнства, там найбільше зберігся і загартувався національний дух українського народу. Східна частина була на протязі століть зрусифікована московською цезаропапистичною системою.

Українська Церква має понад 1000-літню історію і неодноразово виконувала функцію підняття духовності нації, особливо у тяжкі для країни часи. Разом із своїм народом упродовж віків Церкві доводилося переживати багато духовних радісних моментів, але й не бракувало також сумних часів духовного і національного поневолення та жорстокого переслідування. Намагаючись підкорити наш народ, ворожі сили, як зі сходу так і заходу були свідомі, що досягнуть своєї диявольської мети лише тоді, коли знищать найбільшу твердиню українського народу – його святу Церкву, яка віками була його покровителькою. Київська Церква, чесно й реально виконуючи своє високе завдання відповідно до духовних обставин в Україні-Русі, глибоко й широко охопила все народне життя і дала повну змогу йому сприйняти глибоку християнізацію, а тим самим утворити українську національну культуру. Київська Церква є національна за змістом, а вселенська за формою. Ми дякуємо Богу, що наш народ від 988 року належить до Христа і Його Церкви [8]. Ось чому український націоналізм не виріс з безвірства, бо його творці Микола Міхновський та Дмитро Донцов не будували своїх політичних поглядів на нігілізмі.

Характерно, що Євген Коновалець, Степан Бандера, Роман Шухевич, Юрій Пісецький – це нащадки священичих родів Галичини. Сьогодні навіть ведеться канонічний процес, щоб проголосити блаженним батька Степана Бандери отця Андрія. Українські націоналісти користувалися загальною симпатією священичих родів, а воїни УПА часто знаходили в них притулок.

Армія УПА мала духовними провідниками священиків Київської Церкви, зокрема, славетного капелана о. доктора Івана Гриньоха.

Прихильним було ставлення до українського націоналізму і владик Київської Церкви, зокрема Станіславського ієрарха Григорія Хомишина (1867–1945 рр.), який намагався охоронити свою паству, в тому числі і українських націоналістів, перед ослабленням віри й прив'язанням до нашої Церкви.

Між двома війнами він видав пастирського листа під назвою «Українська проблема». Лист викликав реакцію громадянства в Галичині. Хоча владика Г. Хомишин мав рацію і звертав увагу нашого віруючого народу на скріплення християнського суспільства.

Треба визнати факт, що нині Івано-Франківська єпархія є найсильнішою під кожним поглядом, і в цьому безперечно заслуга владика Г. Хомишина. Щоправда, не всі думки цього листа, зокрема щодо суспільного життя відповідали тодішнім обставинам, бо польська націонал-демократія взагалі ігнорувала українське питання. В його єпархії націоналістичні рухи були досить вагомими.

Брошура «Мученики – джерело чудотворної сили», видана постуляційним центром у Львові, окреслює єпископа Григорія Хомишина так: «Високу душпастирську діяльність владика супроводжувала його національно-патріотична свідомість. Він повсякчас молився за рідну Україну та її народ» [3, с. 13]. Загинув він замучений за віру та й за нашу Київську Церкву.

Другим таким галицьким речником Київської Церкви в тодішній Галичині був єпископ Йосафат Коциловський (1876–1947 рр.).

Цей єпископ-василіянин тримався народовецької лінії обновлених в Добромильській реформі оо. Василіян. Змушений був боротися за звільнення наших духівників за недоказане москвофільство в часах першої світової війни і православізацію лемківських сторін. Польський уряд поділив його єпархію та старався обмежити впливи цього єпископа. Він однак не піддавався аж до своєї мученичої смерті. У його єпархії українські націоналісти активно працювали і з неї вийшли відомі провідники націоналізму, як наприклад, Климів-Легенда та інші.

Зрозуміло, що цей ієрарх не афішував того, що він явно підтримує націоналістів, але його праця та зусилля ішли якраз на користь національного відродження та життя. Церковні братства, які він заснував виховували стійких борців за волю України. Зразу після другої світової війни комуністи арештували декілька Марійських дружинниць та мучили їх в надзвичайний brutальний спосіб, але вони не зрадили нікого, хоча в тому часі були й такі оунівці, що, нажаль, зламались...

Розкриваючи дану проблему, слід звернути особливу увагу на роль у ній найвищого церковного авторитету першої половини минулого століття слуги Божого митрополита Кир Андрея Шептицького, ЧСВВ (1865–1944 рр.).

Коли митрополитом Львівським став Станіславський єпископ А. Шептицький, то наші доморослі безбожники та радикали поширювали серед народу чутки, що новий влади́ка – поляк. На що Кир Андрей у відповідь їм в своєму першому посланні до вірних написав: «Я з діда прадіда русин та полюбив нашу Церкву і святий наш обряд цілим серцем». Л. Цегельський окремо підкреслює його як українського політика, патріота-народовця [4]. Тому поляки закидали митрополитові такий «злочин» як привітання українського уряду в червні 1941 року.

Тому за увесь час митрополитування Кир Андрея все українське суспільство, в тому числі і націоналістична молодь мали в особі святоюрського старця свого опікуна й охоронця. Правда, що він як люблячий Батько не міг мовчати на різні молодечі пориви та й неумісні заходи, яких деколи допускалися деякі націоналісти.

Саме його пересторога про те, що державу як «рідну хату» будується не раптовими зривами та необдуманими вчинками, що часто приносять нам самим шкоду та й невторопно йдуть на смерть молоді люди. Будова держави вимагає послідовної та кропіткої праці поколінь. Це свого часу не дуже подобалося деяким націоналістам, а між ними був відомий Володимир Янів, який згодом став щирим греко-католицьким активістом і направив свої молодечі невторопності.

Духовенство і монашество Київської Церкви підтримувало визвольні дії українських націоналістів, але маючи довгий життєвий досвід не погоджувалося і перестерігало молодих ентузіастів перед нерозважними кроками.

Вже в час другої світової війни митрополит Андрей відзивається листом «Не убий» проти терору, який був скерований і проти противників з власного народу. Тому цей лист є одним з найбільш актуальних і сьогодні.

Праведний митрополит А. Шептицький писав: «Християнин має любити всіх людей, але се не перешкоджає, що найпершою любов'ю має любити свою родину і свою вітчизну. І як любов до ближнього не противиться любові до родини, так не противиться і любові вітчизни. Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю ані не сміє накладати обов'язків, противних вірі. Те, що видавалося б патріотизмом, а було ненавистю або противилося би вірі, не є правдивим патріотизмом. Любов на ділах, а не на словах полягає. Хто на своїм становиську, сповняючи совісно свій обов'язок, працює для добра народу, є ліпший патріот, як той, котрий много говорить, а мало творить. Любіть всі своє, свого тримайтеся і про своє дбайте, але стережімося ненависти, бо ненависть – се чувство нехристиянське» (Послання до вірних Станіславівської єпархії, 1899).

Про жертви нашої Церкви найкраще свідчить «Книга пам'яті» [5]. В ній подаються прізвища 158 священників, які загинули на Закерзонні. Навіть коли готували документи до беатифікаційного процесу в 2001 році, то деяких

священиків не включили до списку, через те що вони, мовляв, вмерли за українські справи, а не за релігію.

Там читаємо також про те, що на території Перемиської єпархії, що знаходилася під окупацією Польщі, жило 450 тисяч українців греко-католиків. Вони молилися Богу в 689 церквах і були об'єднані в 363 парафії. З них тільки 61 церква є в доброму стані, а 245 церков перебрали собі латинники на костьоли. З цього бачимо, що противники не розділювали нашої Церкви від нашого державницького життя та й течій націоналізму.

Коли говоримо про націоналізм, то Церква не може погодитися, щоб він мав ознаки тоталітарності. Останніми часами це трапляється досить рідко. Але давніше так, нажаль, подекуди траплялося. Знаємо з документів, що замість капеланів в УПА подекуди було заведено свого роду «політруків», а причиною цього подано, ніби то в армії є люди зі східних областей України, які цього не сприймають. Це було невірно і кривдяче для Церкви, а також піддавались сумніву добрі стосунки Церкви і української держави.

Церква теж не може погодитися на поширювану за чужими приписами безбожницьку теорію «волюнтаризму». Її поширював націоналістичний представник Коссак, а його прихильників звали «коссаківцями». Про це широко описує у своїх спогадах «На Вронках» Юрій Мозіль [9]. Це була просто безбожницька й атеїстична течія, яка потім довела до того, що стрілялися у бункерах чи в безвихідній ситуації. Хоча ті, які боялися Бога та Божого закону й на це не пішли, дочекалися свободи й незалежності. Зрозуміло, що Церква закликає зберігати природний Божий закон, тобто дотримуватися заповіді «не убий», тобто шанувати подароване нам Богом життя.

Нація представляє перед усім моральну єдність спільноти, яка має свою територію, власні традиції та звичаї. За визначенням Дмитра Донцова, нація розуміється не в культурному і не в політичному, а в божественному вимірі. Він, на противагу духовно обмеженого націоналізму, заснованому на ідеї крові, вводить поняття щирого націоналізму, що є духовним націоналізмом, бо закликає любити не просто рідне і своє, але рідне-велике і священне [2, с. 9]. Д. Донцов наголошував, що головною ознакою націоналізму є традиційне домінування триєдиного цілого: Церкви, нації, держави – над особистістю, групою, політичною партією. Правдивий націоналізм можливий лише з безмежної любові до Бога, Батьківщини і народу. Святе Письмо не випадково наголошує: «Більшої любові ніхто не має понад того, хто життя своє кладе за друзів своїх» (Ів. 15. 13). Любов до України не можна виховати, не сформувавши в кожній людині глибоких знань про основні етапи розвитку національно-визвольного руху і досвіду державотворення нашого народу.

Петро Дужий, один з провідних діячів українського націоналістичного руху, належно усвідомлював важливість Церкви, точніше національних Церков в житті українського народу. Він стверджував, що «український націоналізм – суспільно-політичний рух, він і середовище плекання високих

духовних вартостей, і кузня нових, всеціло відданих Україні патріотів» [10, с. 5].

Ось чому на його переконання, церковне питання повинно бути в центрі уваги українських націоналістів, як стояло воно на одному з перших місць до легалізації українських Церков, бо після неї – відійшло на дальший план. Слід нагадати, що Москва, здаючи собі справу з того, яку вагому роль Церква відігравала в національному житті України, зразу ж після другої окупації України червоними визволителями, при активній допомозі послужливої їй агентури – Комуністичної партії України – знищила обидві українські національні Церкви: Українську Автокефальну Православну Церкву й Українську Греко-Католицьку Церкву. Вона допустилася цього вандалського злочину, не рахуючись з волею українського народу. В одному з недавно відкритих радянських таємних документів в 1956 році визнано, що 344 представників греко-католицького духовенства від митрополита Йосифа Сліпого, інших єпископів і до простих настоятелів парафій включно – було репресовано, тобто, засуджено до тривалих тюремних ув'язнень в тюрмах чи таборах в ході проведення возз'єднучої компанії в Галичині та Закарпатті в 1945-1950 роках.

Не давали позитивного наслідку наполегливі зусилля українців, спрямовані на реактивізацію цих Церков. Москва не дозволяла цього. Але обидві Церкви не здалися й перейшли у підпілля – катакомби. Тим самим вірні цих Церков, супротивляючись більшовицькому режимові, фактично підкріплювали загально-національний антикомуністичний фронт боротьби. І це закономірно: адже кожний громадянин, будучи членом своєї Церкви, визнавав християнську віру, одночасно міг бути й був борцем за національні права. І владики та священники українських Церков, поневіряючись у радянських тюрмах і таборах, були страждальцями за українську національну справу. Про це треба не тільки пам'ятати, але й наголошувати в розмовах із сучасним українським духовенством [10, с. 8-9].

Москва була змушена поступитися й визнати та легалізувати обидві українські національні Церкви лише тоді, коли фундаменти комуністичної імперії почали тріскати. До Києва й Львова прибули їх Глави: патріарх УАПЦ Мстислав Скрипник і патріарх УГКЦ кардинал Мирослав-Іван Любачівський.

Хоч сьогодні ще подекуди, з інспірації ворожих сил, між вірними цих Церков виникають непорозуміння, але їх можна пригасити стараннями самих священників – національно свідомих громадян.

Легалізація обидвох українських національних Церков (при тому ще раз слід наголосити, що вони були й є національними, незважаючи на те, що сьогодні дехто з духовенства силкується заперечувати їх «національний характер») – це дуже важлива подія в нашому національному житті, й шкода, що останнім часом це не повною мірою всіма підтверджується. Церковні справи – одна із складових частин всеукраїнської проблематики. Активні

співдії церковних чинників з носіями національно-визвольних ідей освячені глибокою й тривкою традицією.

Отже, слід докладати зусиль і старань, щоб і надалі релігійний процес виховання в душі християнської доктрини тісно ув'язувався з національно-виховною працею. Всі ці зусилля повинні зливатись в один потік.

Виняткова роль Церкви в новітніх процесах в Україні, які привели до проголошення державної самостійності. Церква причинилася до заміни старих суспільних структур новими, до забезпечення національної незалежності основних людських прав, свободи совісті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий А.Г. Релігія і Церква – основні рушії української історії // Релігія в житті українського народу: Записки НТШ. – Мюнхен, 1966. – Т.181.– С.33.
2. Донцов Д. Дух нашої давнини. – Дрогобич, 1991. – С. 7-195.
3. Мученики – джерело чудотворної сили. – Львів, 2001.
4. Цегельський Л. Митрополит Андрей Шептицький. – Львів, 1995. –73 с.
5. Процюк В. Книга пам'яті. – Львів, 2004. –737 с.
6. Катехизм католицької Церкви. – 2002. – 772 с.
7. Християнська апологетика. – Львів. 1925. – 174 с.
8. Глибина й ширина християнської правди. – Прудентопіль, Бразилія.– 1964. – 40с.
9. Мозіль Ю. На Вронках.– Торонто, Канада, 1959. –126 с.
10. Дужий П. Українська справа. – Львів, 2001. – 638 с.

Oleh Ohirko

UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH AND NATIONALISM

The article deals with the problems of the Ukrainian Greek Catholic Church in the twentieth century, associated with the Ukrainian national issues. Displayed role of Metropolitan Andrei Sheptytskyi, Josaphat Kotsylovsky Przemysl Bishop and Gregory Khomyshyn Stanislav Bishop in solving these problems.

Keywords: Church, nation, nationalism, Andrey Sheptytsky, Josaphat Kotsylovsky, Gregory Khomyshyn.